

Vilis Liniņš, Ligita Leja

Vai pulkvežleitnants V. Ozols nodeva pulkvedi Fr. Briedi?

11. novembra priekšvakarā pievērsīsimies diviem izciliem strēlnieku varoņiem – V. Ozolam un Fr. Briedim. Tieši V. Ozolam ir vislielākie nopelni arī Rīgas atbrīvošanā no bermontiešiem, jo viņš bija ģenerālkaujas faktiskais vadītājs. Ozola militāros nopelnus parasti noklusē viņa naidīguma pret K. Ulmani dēļ, kā arī tādēļ, ka dzīves noslēgumā viņš nonāca padomju varas kalpībā. Un tomēr nevar noliegt, ka viņš kā īsts savas tautas varonis jebkuros apstākļos rīkojies, iekšējās pārlicības vadīts, neprasot atlīdzību, riskējot ar savu dzīvību. Tuvāk par to var lasīt grāmatā “Kas cēla un kas grāva Latvijas valsti”. Šoreiz – par to, kas palicis ārpus šīs grāmatas.

Savā laikā Andrievs Niedra izteicis aizdomas, ka pulkvežleitnants V. Ozols nodevis pulkvedi Fr. Briedi čekas rokās. Šis ir viens no jautājumiem, ko savā grāmatā neskārām, jo bijām rūpīgi iepazinušies ne tikai ar Andrieva Niedras grāmatu „Kā tās lietas tika darītas”, bet arī ar Sergeja Staprāna atmiņām „Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules”. Sastatot un izvērtējot abu darbu sniegto informāciju šajā lietā, secinājām – jebkādas šāda veida aizdomas ir nepamatotas, Niedra ticis speciāli maldināts.

Par to varētu plašāk nerunāt, ja arī mūsdienās neparādītos nekritiski Niedras rakstītā traktējumi, kas met ēnu uz pulkvežleitnanta (kopveža) Voldemāra Ozola personu. Tāpēc šoreiz īpaši pievērsīsimies tieši šī jautājuma analīzei.

Frāze, ko Niedra ieraksta grāmatā „Kā tās lietas tika darītas”, viņam nebūt nav raksturīga:

„Klīda baumas, ka Ozolam bija kāds nelāgs sakars ar slavenā pulkveža Brieža traģisko likteni Krievijā.” [41. lpp.]

Pamatot savus spriedumus uz baumām Niedra nemēdza. Tad no kurienes viņam šādas ziņas? Un kāpēc Niedra sliecās tām ticēt? Pēc loģikas – ziņas viņš bija guvis no kāda, viņaprāt, uzticama, autoritatīva avota.

Jānoskaidro šādi jautājumi:

Vai abu izcilo latviešu militārpersonu politiskie uzskati bija pretēji?

Tālāk – vai Ozola un Brieža ceļi Krievijā attiecīgajā laika periodā krustojās?

Un vēl – kurš būtu ieinteresēts mest aizdomu ēnu uz kopvedi V. Ozolu?

Atbilde uz pirmo jautājumu ir – viņu politiskie uzskati nebija pretēji. Gluži otrādi – abi bija pašu spēkiem lauzuši sev dzīvē ceļu; pārvarot grūtības, ar lielu gribasspēku un talantu izsītušies uz augšu, abi bija latviešu nacionālpatrioti.

Par to var spriest pēc šādiem faktiem. Plkv.-ltn. V. Ozols nebija marksists: ne lielnieks, ne mazinieks. Skaidrām acīm vērtēja jau 1905. gada revolūciju. Parādījis latviešu nacionālpatriotismu, panākot savu pārvešanu uz latviešu strēlnieku bataljoniem – viņš atteicās no ģenerālštāba virsnieka tiesībām uz priekšrocībām, lūdza sevi pārvest uz ierindas dienestu, jo latviešu strēlnieku bataljonus nebija ģenerālštāba virsnieka dienesta.

Jā, Ozols bija pirmais *Iskolastrela* vadītājs, par kādu viņš kļuva, kad *Iskolastrelā* pārsvars bija nacionāli noskaņotiem strēlniekiem. Pēc ļeņinskās „Daniševska deklarācijas” pieņemšanas 1917. gada

17. (30.) maijā Ozols palika par *Iskolastrela* priekšsēdētāju tāpēc, ka baidījās, ka „var iestāties anarhija, kas galīgi sagrautu strēlnieku pulkus un varētu nākt par ļaunu visai latviešu tautai.”

Ievēlēšanas brīdī Ozols pats norādīja, ka idejisko pusi viņš uz sevi neuzņemas.

„Mana vienīgā doma un tieksme ir bijusi: glābt tautu no sašķelšanās, nepielaist šķiru savstarpēju izrēķināšanos.” [Citēts pēc – Daukšts B., Kopveža Voldemāra Ozola kara gaitas un politiskā evolūcija. 26–27. lpp.]

Starp citu, no tādiem pat apsvērumiem latviešu tautai kritiskās situācijās vadījās arī Jānis Čakste.

V. Ozola dienests līdz pat Rīgas krišanai apliecina patriotisku vēlmi noturēt Rīgas fronti. Ozols *Iskolastrelā* centās panākt, lai visi turētos pie vienas taktikas – armijai jābūt pilnā kaujas gatavībā cīņai pret iekšējo un ārējo ienaidnieku. Kāda atšķirība no vāciešu finansēto lielinieku taktikas – brāļošanās ar ienaidnieku!

Voldemārs Ozols *Iskolastrelu* tomēr bija spiests pamest, kad viņš vairs nespēja to ietekmēt:

„Es redzēju, ka sākas anarhija, un amatus labprātīgi nolīku 1917. gada 30. jūlijā un pārgāju uz ierindu atpakaļ 2. strēlnieku brigādes štābā kā vecākais adjutants.” [Turpat, 35. lpp.]

Latviešu strēlniekos V. Ozols sabija līdz Rīgas krišanai 1917. gada augustā – septembrī (vāciešu uzbrukums Rīgai sākās 1. septembrī pēc jaunā stila).

Juglas kaujas bija pēdējās kopējās V. Ozolam un J. Vācietim. Juglas kaujās V. Ozols tika ievainots.

Pēc Rīgas krišanas vāciešu rokās, 1917. gada oktobrī, vēl Kerenska valdības laikā, Ozolu pārcēla uz 12. armijas štābu Cēsīs, vēlāk Valkā.

Pēc lielinieku Oktobra apvērsuma, vēl atrazdamies 12. armijas štābā, Ozols saņēma no Smoļņija, Ļeņina vadīto lielinieku štāba, telegrammu ar prasību ierasties tur. Lieliniekiem bijusi iecere viņam piedāvāt kādu augstu amatu. Tā vietā, lai ierastos Smoļņijā, Ozols ieradās Petrogradas kara hospitālī. Tas vien jau liecina par Ozola attieksmi pret lielinieku piedāvātiem amatiem.

Īpaši jāpievēršas V. Ozola gaitām 1917. gada rudenī–1918. gada pirmajā pusē.

Pēc ārstēšanās hospitālī, domājams, 1917. gada beigās, viņš tiek atvaļināts no aktīvā karadienesta.

No Petrogradas pārceļas uz Maskavu, kur tobrīd mitinās viņa māte un māsa. Maskavā nekādā lielinieku dienestā nestājās. Šis ir vienīgais laika posms, kad viņš teorētiski varēja uzņemt sakarus ar latviešu virsniekiem – pretlielinieciskās organizācijas dalībniekiem, un vispirms viņu vadītāju Fr. Briedi. Taču ziņu par šādiem sakariem nav.

1918. gada februārī-martā ar piederīgajiem pārceļas uz Saratovu.

Saratovā sagaida ziņas no brāļa Pētera, kurš atrodas Sibīrijā. Turp var doties pa vienīgo brīvo ceļu – caur Nadeždinskije Zavodi Urālos.

1918. gada jūlijā tur lielinieki V. Ozolu kopā ar citiem virsniekiem arestē. V. Ozolam izdodas izbēgt un nokļūt Permā. Permā viņš zem sveša vārda strādā par vienkāršu fabrikas strādnieku.

Pēc vairāku latviešu virsnieku satikšanās kopīgi izveido uzņēmumu, kas nodarbojas ar sugas liellopu un zirgu kopšanu.

Pulkveža Brieža gaitas 1917. gada rudenī–1918. gada pirmajā pusē.

Pēc paša liecinātā, Fr. Briedis no karadienesta izstājas īsi pirms Oktobra „revolūcijas”, precīzāk, viņu atlaiž pulka komiteja, jo pa viņa atvaļinājuma laiku par pulka komandieri bijis iecelts cits.

Pēc Oktobra apvērsuma kopā ar citiem virsniekiem dodas uz Cēsīm. Tur lielinieki Briedi un citus arestē. Pēc dažām dienām Briedis izbēg. Virsnieki masveidā plūst uz Valmieru, kur no 12. armijas štāba saņem komandējuma apliecības uz Vitebsku, virsnieku rezervi.

Vitebskā latviešu virsniekiem (viņu ir 5–10 tūkst.) tiek paziņots, ka var iestāties bij. kara ministra B. Savinkova vadītajā „Dzimtenes un brīvības glābšanas savienībā”. (Sojuz spaseņija rodžini i svobodī).

Galvenais pretlieliniecisko spēku organizētājs Vitebskā ir plkv. Briedis. Jau novembrī šajā organizācijā iestājās gandrīz visi Vitebskā esošie latviešu virsnieki.

1917. gada oktobrī – novembrī plkv. Brieža uzdevumā tiek apbraukāti arī citviet esošie pazīstamie, uzticamie latviešu virsnieki, uzaicinot viņus piedalīties bruņotā cīņā pret lieliniekiem.

1017. gada decembrī plkv. Briedis pārceļas no Petrogradas uz Maskavu. Līdz 20. janvārim ārstējas kara hospitālī Maskavā.

1918. gada janvārī Maskavā ierodas un sāk slepeni pulcēties Brieža organizētie latviešu virsnieki, ar Fr. Briedi uztur sakarus L. Bolšteins.

20. janvārī ar ģenerālhospitāļa komisijas lēmumu plkv. Fr. Briedis tiek atvaļināts no dienesta, ieskaitīts otrās šķiras zemessargos.

26. vai 28. februāris – maija beigās – darbs Pārtikas komitejā. Paralēli Briedis veic izlūkošanu un turpina enerģisku pretlieliniecisko spēku organizēšanu.

Ap maiju vai agrāk uzņem sakarus ar čekā strādājošo Erdmani-Birzi, kurš iestājas Savinkova organizācijā. Erdmanis-Birze apgādā Savinkova organizācijas biedrus ar vajadzīgajiem dokumentiem – komandējuma apliecībām, pasēm utt.

8.–12. jūnijā plkv. Briedis ierodas un 5 dienas pavada Kazaņā, gatavodams pretlieliniecisku sacelšanos. Šim nolūkam viņš pirmkārt organizē un instruē latviešu karavīru kaujas grupu. Pēc Brieža pavēles tur ierodas arī kpt. Pinka, kurš, kā izrādās, tikko kā bijis arestēts, Trocka pratināts. Pinkam gan laimējies izbēgt. Pēc tam plkv. Briedis aizbrauc uz Permu, lai izzinātu notikumus, kas risinās vācu, ungāru un austriešu gūstekņu vidū. Aizbraukdams no Kazaņas, plkv. Briedis par latviešu virsnieku grupas vecāko atstāj kpt. Pinku.

5. jūlijā plkv. Briedis zem Fabes vārda ierodas Ribinskā vadīt sacelšanos pret lieliniekiem. Tā tiek apspiesta dīglī krievu virsnieku glēvulības dēļ – apsolīto 500 vīru vietā ierodas daži desmiti. Plkv. Briedis arestē, bet uz Erdmaņa-Birzes telegrāfisku pieprasījumu no Maskavas atbrīvo. Plkv. Briedis pārdoši atgriežas Maskavā.

1918. gada 22. jūlijā (pēc citām ziņām, 23.) čeka plkv. Briedi arestē.

Naktī no 27. uz 28. augustu plkv. Briedi nošauj, nāves soda izpildi pasteidzinot, jo ceļā no Kazaņas uz Maskavu ir 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku pulka delegācija, kas prasa pilnīgu un taisnīgu izmeklēšanu Brieža lietā.

No augstāk minētā pārskata redzam, ka plkv.-ltn. V. Ozola un plkv. Fr. Brieža gaitas Krievijā praktiski nekrustojas. Ja viņi būtu tikušies, tad strēlnieki, virsnieki un citi latvieši to būtu pamanījuši un par to atstājuši liecības. Abi – gan V. Ozols, gan Fr. Briedis – bija pārāk redzamas personas, lai jebkādi viņu savstarpējie kontakti Krievijā paliktu no citiem neievēroti.

Pratināšanās plkv. Briedis sadarbību ar Savinkova organizāciju noliedz un uzsver, ka savu izlūka darbību vērsis tikai pret vāciešiem. Kā liecina Brieža nopratināšanas protokoli, jūnija sākumā viņš braucis uz Kazaņu un Permu. Dokumentus braukšanai viņam izdevis Birze (publicētajos materiālos nekādu tuvāku ziņu par Birzi nav, izņemot to, ka viņš bijis anarhists un Č. K. nav to atradusi.)

„Savas ar izlūkošanu savāktās ziņas es devu Pinkam, Tkačenko un Birzem. [...] Par to, ka Pinka ir organizācijā, kurai ir kontrevolucionāra rakstura mērķis, es nezināju, savādi es nebūtu palicis ar viņu kopā strādāt. Pēc manas atgriešanās no Kazaņas, kad es avīzēs dabūju zināt, kas tā par organizāciju un kādi ir tās mērķi, es pārtraucu šo darbu. [...] Strādāju vienīgi pret vāciešiem. Es devu Birzem Vācijas organizācijas dalībnieku Sbaromirska, Rimskij-Korsakova, Arkadjeva un Belorukova vārdus.” [Pirmais Brieža nopratināšanas protokols, 1918. gada 24. jūlijā, publicēts grāmatā „V.C. K”,

P. Makincian, 1920. G. , Maskava, latviski publicēts Kārļa Upīša grāmatā „Pulkvedis Fr. Briedis Golgātas gaitā. – R., 1925, 127.–133. lpp. Citēts pēc – Dardzāns P., II, 428. lpp.]

Zīmīgi, ka *Iskolastrels* Briedi Maskavas čekā neaizstāv. Tieši otrādi – ņirgājas par brīvu un neatkarīgu Latviju, par kuru cīnījies Briedis:

„Jā, par brīvu un neatkarīgu Latviju priekš tautiskās buržuāzijas, bet ne priekš darba tautas. Velti, „cienījamie tautieši”, jums cerēt uz proletariāta žēlastību. Par daudz ilgi mēs esam cietuši jūs, patriot-nodevējus. Diezgan: *Iskolastrels* augstu tur paceltu proletariāta pilsoņu kara karogu. Kas pacēlis zobenu pret strādniecības diktatūru, tam no zobena būs mirt. [...] Fr. Briedis saņem savu pelnīto sodu.”

Tūlīt arī organizējās latviešu virsnieku un citu patriotu grupa plkv. Brieža atsvabināšanai, vajadzības gadījumā ar ieročiem. Pēc kpt. P. Lakstīgalas teiktā, šī grupa organizējās pie Latviešu nacionālās kareivju apvienības. Tās priekšgalā bija plkv. Šepko, „šai pulciņā būtu minami: kapt. Aleksandrs Kociņš (vēlākais O. Kalpaka adjutants. – L. L.), virsnieks Štifts, students Leo Āboliņš, divi sarkanās armijas latviešu virsnieki, A. Bļodnieks, J. Bankavs un Briedim tuvu stāvoša persona N. P. Kā šīs organizācijas pasīvi locekļi minami domnieks J. Goldmanis, kapt. I. Reinbergs un virsl. Staprāns. J. Goldmanis kā Nacionālās padomes priekšstāvis Petrogradā sagādāja vienu trešdaļu atsvabināšanai vajadzīgo līdzekļu, bet Reinbergs un Staprāns, kuri toreiz atradās Ukrainā, sagādāja iztrūkstošo summu. Sakarus ar plkv. Briedi Butirku cietumā, bez kura piekrišanas nekas netika darīts, uzturēja iepriekš minētā N. P.”

Par pulkveža Brieža atsvabināšanas mēģinājumiem un nāves versijām raksta P. Dardzāns [II, 423.–432. lpp.] Viņš atsaucas uz kādu konspirācijas dalībnieku, kas pats dežūrējis pie Butirku cietuma, lai pulkvedi nolaupītu:

„Mans atmiņu stāsts par pulkveža Brieža traģisko galu jāsāk ar atiešanu nesenā pagātnē. Kad 1918. gada ziemā, virsnieku rezervē Vitebskā, nebija nekādas jēgas nīkt, es atgriezos savā parastā dzīves vietā, Valkā. Tur mani pārsteidza vācu okupācija. Maija mēneša sākumā man pienesa ziņu, ka pulkvedis Briedis Maskavā pulcinot sava pulka virsniekus kādam svarīgam uzdevumam. Viņa adrese saņemama no plkv. Dambīša Petrogradā, kura adrese, savukārt, bija ziņas sniedzējam.

Šo ziņu es uzskatīju par sava komandiera pavēli un tūliņ devos nelegālā ceļā. Aiz Pleskavas šķērsoju demarkācijas joslu un tad ar vilcienu ieradās Petrogradā pie plkv. Dambīša. Nekāda garā saruna man ar Dambīti nebija, un tā arī ir vienīgā reize, kad šo personu redzēju. Dabūju pulkveža Brieža adresi un pēc tam nekavējoties devos uz Maskavu. Uzdotā adrese Maskavā nebija paša pulkveža adrese, bet tur atradās jau laba grupa virsnieku. Otrā dienā ieradās plkv. Briedis un es viņam ziņoju par savu ierašanos viņa rīcībā. Tā bija mūsu vienīgā un arī pēdējā redzēšanās ar pulkvedi Maskavā. [...] Man vajadzēja pieņemt darbu uz Nikolaja dzelzceļa Maskavas stacijā. Es tūliņ saņēmu apliecību, ka esmu dzelzceļa inženieris, bet patiesībā biju sargs ar šauteni rokā pie preču noliktavas, benzīna cisternām un dzelzceļa tiltiem. Darbs un minētā apliecība deva man tiesības uz legālu dzīvokli. [...]

Mans dzīvoklis reizē bija arī plkv. Savinkova grupas sapulcēšanās vieta. Sakarā ar darbu un dzīvošanu citā pilsētas rajonā, mani sakari ar mūsu pulka virsniekiem uz laiku pārtrūka. Kad plkv. Briedis jau bija arestēts, tad pirmais pie manis ieradās Šepko.

Sākumā runa bija, ka plkv. Briedi varēšot no aresta izpirkt ar krietnu naudas „kukuli”. Nauda nāksot no Petrogradas, bet tā arvien vēl neesot pienākusi. Kad beidzot nauda bija, tad izrādījās, ka to vairs nevar lietot, tā esot pienākusi par vēlu. Pēc kādas kopīgas apspriedes tika nolemts ķerties pie pēdējās varbūtējās iespējas glābt pulkvedi, kad viņu vestu uz pratināšanu no Butirku cietuma, kur viņš atradās, uz čeku pilsētas centrā. [...]

Mums nelaimējās. Mūsu dežūras laikā nevienu neveda caur vārtiem. Dežūras pārtraucām, kad izlasījām avīzēs, ka plkv. Briedis par kontrrevolucionāru darbību esot nošauts. Francūziete N. M.

(pulkveža paziņa) teicās noskaidrojusi, ka plkv. Briedis, izņēmuma kārtā, pārvests no Butirku cietuma uz čeku dienas laikā un turpat čekas pagrabā nošauts.

Pēc plkv. Brieža traģiskās nošaušanas, Maskavā bija dzirdamas nepārbaudāmas versijas par naudas savlaicīgu nepiegādāšanu, par arestētā vainas pierādīšanu un par nošaušanu.

No visa ticamākais varētu būt sekojošais, par kura patiesību īpaši bija pārliecināta minētā francūziete. Pulkvedis pēc arestēšanas bija varējis gluži labi aizstāvēties, tā ka čekistiem nebija pamata tūlīt viņu notiesāt. Tad čeka esot iesūtījusi tanī pašā kamerā savu spiegu – bēdīgi slavenu Erdmani, kurš pulkvedim nospēlējis „iekritušu kontrrevolucionāru”. Pulkvedis spiegam Erdmanim tad esot uzticējies par savu darbību vairāk nekā spiegs drīkstēja zināt. [..]

Francūziete (Nadježda Petrovna) bija vienīgā, kas nebaidījās ierasties čekā un prasīt satikšanos ar arestēto pulkvedi. Bet atļauju nedabūja. Un tomēr viņa vairākas reizes ieradās Butirku cietumā. Lai gan ar pulkvedi viņai nebija atļauts redzēties, bet, piekukuļojot sargu, pēdējais bija iznesis nelielu papīra zīmīti, ar pulkveža Brieža pašrocīgu parakstu un dažiem vārdiem: „Dorogaja Nadja: neboisja. ... Da Bog pomožet. A jesļi mņe suždjeno umeretj, to smertj ja primu kak kristijaņin.” (Mīļā Nadja: nebaidies. ... Dievs palīdzēs. Un ja man lemts mirt, tad nāvē eju kā kristietis.)”

[Šīs ziņas sniedz strēlnieks -s. Tās publicētas žurnālā „Strēlnieks” 24/25/26/27., 86./87. lpp.]

Par plkv. Brieža sakariem ar Erdmani-Birzi vērtīgas, bet kritiski izvērtējamas ziņas grāmatā „Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules” sniedz tuvs Brieža līdzgaitnieks ltn. Sergejs Staprāns. Viņš raksta:

„Pēc sacelšanās izgāšanās Ribinskā Briedis sirdijās uz krieviem un teica, ka ar tādiem vīriem nekādas lietas kopīgi neesot darāms. Viņš vairs neticot krievu kontrrevolūcijai. Uz Ribinsku viņš braucis kā Fabe, ar Erdmaņa apgādātiem dokumentiem. Norunājuši, ka gadījumā, ja Briedi arestēs, viņš katrā ziņā pūlēsies panākt, lai pa telegrāfu pieprasa uz Maskavu, uz kara „Čeku”, un Erdmanis tad gādās, ka no Maskavas sūta telegrammu par „Fabe” atsvabināšanu. Tā arī noticis.”

Jāatzīmē, ka čekas arests gan Fr. Briedim, gan S. Staprānam Maskavā draud vienlaicīgi. S. Staprāns pēdējā brīdī, kad čekisti viņu jau tvarsta, aizbrauc uz Ukrainu. Viņš plkv. Briedi mēģina pierunāt bēgt kopā, taču Briedis atsakās. Pasi braucienam uz Ukrainu Staprānam arī šoreiz sagādā Erdmanis, bet konkrētu vārdu šajā pasē Staprāns viņam nelūdz ierakstīt, jo, kā viņš raksta, „šoreiz, nezin kamdēļ, šaubījies par šo cilvēku.” [67. lpp.]

Drīz pēc tam čeka Briedi arestē.

Staprāns raksta:

„Briedis domāja, ka lielinieki par viņu nekā nezina .. par Briedi bija vislielākā konspirācija un lielinieki tiešām nezina, ka viņš bijis Ribinskas sacelšanās vadītājs; to viņi nezina pat tad, kad Briedi notiesāja, tikai Savinkovs pie tiesas to atklāja. [..]

Oficiāli Briedis dzīvoja visā klusībā kādas pavecas, no visiem piemirstas dāmas dzīvoklī un „Čekai” bija iestāstīts, ka Briedis ne ar kādu politiku nenodarbojas, studē reliģiju un filozofiju.” [Turpat, 64. lpp.]

Kā atzīmē Kārlis Upītis, pats pulkvedis Briedis, arī cietumā esot, izteicies, ka, pēc viņa saprašanas, lieliniekiem neesot tiešu pierādījumu, ka viņš būtu pret tiem noziedzies. Galvenā piesiešanās esot tā, ka viņš no Birzes-Erdmaņa, neilgi pirms aresta, esot ieguvis dokumentus, lai ar tiem pakalpotu kontrrevolūcijai. Viņu turot aizdomās par aktīvu līdzdalību Ribinskas un Jaroslavas sacelšanās organizēšanā. Bez tam viņš esot minēts kādā pulkveža Perchurova vēstulē.” [Dardzāns, II, 430.–431. lpp., atsaucas uz K. Upīša grāmatu, 116. lpp.]

Ievērtību pelna Staprāna izteikumi par Erdmaņa lomu saistībā ar plkv. Brieža notiesāšanu un nošaušanu. Viņš raksta:

„Pastāv pārliecība, ka Erdmanis ir vainīgs pie Brieža nāves. Man šajā lietā gribētos teikt sekošo: Erdmaņa darbība Maskavā man visu laiku bija pietiekoši labi zināma. Kad Briedis mani ar Erdmani iepazīstināja, viņš zem pieņemta vārda – Birze oficiāli sastāvēja „Čekas” dienastā. Ar savu apbrīnojamo veiklību bija iemantojis lielnieku varasvīru uzticību un ar viņu stipri skaitījās, viņš bija Džeržinska un Trocka labā roka. Tad Erdmanis sastāvēja arī Savinkova organizācijā. [..]

Ja Erdmanis būtu gribējis Briedi nodot – viņš to varēja agrāk izdarīt ar sevišķu šiku, iegāžot visu Savinkova organizāciju un arī visu mūsu latviešu virsnieku grupu. Varbūt taisni Brieža u. c. latviešu dēļ viņš to nedarīja. Erdmanis visu laiku izdarīja mums vērtīgus pakalpojumus, apgādājot dokumentus un paziņojot „Čekas” nodomus. Bet es nevaru atšifrēt nevienu gadījumu, kur Erdmaņam zināmie mūsu noslēpumi, būtu zināmi „Čekai”. Savinkova organizācijas noslēpumi visu laiku „Čekai” bija nezināmi, kas zināmā mērā izskaidrojams ar to, ka man laimīgā kārtā bij izdevies savervēt kaujas dražīnas tā, ka viņās neiekļuva provokatori. Ribinskas sacelšanos apspieda vietējie lielnieku spēki un Maskava līdz tam par to neko nezināja. [..]

Nav šaubu, ka Erdmanis bija veikls un apdāvināts avantūrists un blēdis. Viņš mums ir pazīstams jau no strēlnieku pulkiem ar savu avantūristisko rīcību sakarā ar 2. pulka strēlnieku grupas pārceļšanos pār Daugavu 1916. gada oktobrī, pie Ogres. Te Erdmanis bij pametis strēlniekus savam liktenim un pats kā zaķpastala aizlaidies no kaujas lauka uz zemi. Par to 2. Rīgas pulka pagaidu komandiers kapitans Kļaviņš viņu nodeva Kara tiesai (par savas daļas atstāšanu kaujas laikā). Erdmanis tad aizgāja no latviešu strēlniekiem uz kādu krievu daļu. Uznāca revolūcija, bet tiesa par Erdmani nebija spriesta un viņš atkal parādījās uz skatuves. Tālāk darbība Maskavā: dienasts „Čekā” un sastāvēšana nelegālās kontrrevolucionārās organizācijās. [..]

Erdmaņam, cik es viņu pazīstu, nekādas idejas nebija, viņš bija sava avantūristiskā rakstura vergs, „pusārprātīgs” cilvēks. Bet, kā jau teicu, es nevaru atšifrēt nevienu gadījumu, kur Erdmanis būtu nodevis lielniekiem to, ko viņš par mums, latviešiem, zināja. [..]

Kā zināms, pie Brieža nopratināšanas, viņam Ribinskas sacelšanās vadība un sevišķa darbība Savinkova organizācijā netika inkriminēta. Briedis pats visu laiku bijis pārliecināts, ka viņu nenošaušot, jo neesot nekādi sevišķi pierādījumi.

Man gribētos teikt, ka Erdmanis, neskatoties uz visām savām tumšām dziņām, Krievijā latviešus tomēr nenodeva. Vēlāk gan, 1919. g. es tikos ar Erdmani Liepājā un redzēju šo vīru atkal citā lomā.”

Kāpēc Staprāns spriež, ka Erdmanis Krievijā nav nodevis latviešus, un, pirmām kārtām, plkv. Briedi?

Pretējā gadījumā viņam būtu jāatzīst, ka pats ir pieļāvis smagu kļūdu un nav izpildījis plkv. Brieža doto uzdevumu – gādāt, lai Savinkova organizācijā nebūtu provokatoru.

Viss liek domāt, ka galvenais provokators un nodevējs bija tieši Erdmanis. Otrs, iekritis nejauši, bija kpt. Pinka.

Aizdomīgs ir arī pats Savinkovs, kurš čekas pratināšanās atzinās un sīki izklāstīja organizācijas darbību, pastāstot arī par plkv. Brieža darbību. Savinkovu čekisti pasaudzēja...

Jāsecina – lielnieki no plkv. Brieža baidījās vairāk nekā no visas Savinkova organizācijas, kuru, bez šaubām, kontrolēja un tās darbību bloķēja. Par to liecina arī Ribinskas sacelšanās neizdošanās. Čeka zināja arī par plkv. Brieža lomu Kazaņas dumpī. Liecību par to atstājis Kazaņā tolaik dzīvojošais valodnieks Juris Plāķis, kuru pēc lielnieku atgriešanās Kazaņā latviešu čekisti pratināja galvenokārt par to, vai viņš balto ienākšanas laikā Kazaņā nav bijis sakaros ar virsnieku Briedi. [Plāķis, 95. lpp.]

Par tāda mēroga personību kā plkv. Briedi, neapšaubāmi, čekai bija pastiprināta interese – kopš strēlnieku cīņām plkv. Briedi pazina visā Krievijas armijā. Tāpēc plkv. Brieža izsekošanu un novākšanu čeka, bez šaubām, organizēja smalki un neuzkrītoši – darīšana taču bija ar pieredzējušu kara izlūku, kāds bija Briedis.

No plkv. Brieža baidījās arī vācieši, ar kuriem viņš bija tik sekmīgi karojis Rīgas frontē un par kuriem slepenas ziņas par viņu sadarbību ar lieliniekiem Briedis bija atklājis izlūkošanā Maskavā. Ņemot vērā vācu naudas noteicošo lomu lielinieku panākumos, ir jātic dokumentiem, kas apliecina, ka kontrrevolucionārus novēroja arī Vācijas Ģenerālštāba izlūki. To noteica 1917. gada jūlija līgums starp vācu Ģenerālštābu, tā Krievijas nodaļas priekšnieku O. Raušu (*Rausch*) un Ļeņinu un Trocki. Par šo dokumentu runā P. Dardzāns. [Dardzāns, I, 51. lpp.]

Arī vācieši tādējādi bija vitāli ieinteresēti novākt Fr. Briedi.

Neiztur kritiku Staprāna apgalvojums, ka attiecībā uz plkv. Briedi pastāvēja vislielākā konspirācija. Kā redzējām, plkv. Brieža vadīto latviešu virsnieku pulcēšanās vietas adresi Maskavā zināja plkv. R. Dambītis, kurš tajā laikā strādāja svarīgā lielinieku iestādē Petrogradā (kopš 1918. gada marta Dambītis bija darbvedis padomju Krievijas Finanšu likumdošanas pārvaldē), bet Latvijā kļuva par Ulmaņa Pagaidu valdības apsardzības spēku „tēvu”, vēlāk izrādījās sarkano atbalstītājs. Vēl var piebilst to, ka arī naudas vākšanā plkv. Brieža atsvabināšanai, kā arī mēģinājumos viņu atsvabināt ar varu netika ievērota pietiekama slepenība.

Tāpat nevar piekrist Staprāna domai, ka Erdmanis būtu varējis nodot Briedi un visu Savinkova organizāciju, iegāžot visus daudz agrāk un vērienīgāk, izpelnoties sev no lieliniekiem atzinību. Tādā gadījumā viņš sevi būtu izgaismojis kā provokators un nodevējs, un viņam būtu jābaidās no latviešu atriebības... Tam viņš bija par bailīgu. Savukārt, čeka negribēja izgaismot savu darbinieku... Iespējams, tāpēc ļāva Staprānam aizbēgt. Vai čeka būtu ļāvusi kopā ar Staprānu aizbēgt pulkvedim Briedim? Noteikti ne.

Skaļa, atklāta lieta pulkveža Brieža gadījumā čekai bija vajadzīga vismazāk – Briedim varētu rasties aizstāvji. Latviešu strēlnieki varētu sadumpoties. To pierādīja Brieža nošaušanas pasteidzināšana sakarā ar viņa pulka strēlnieku delegācijas braucienu uz Maskavu.

P. Dardzāns raksta: „Svarīgi ir ievērot, ka, lai gan vairākās vietās un lietās čekas protokolos ir pieminēts anarhists Birze (Erdmanis), tomēr čeka it kā nezina, kur viņš atrodas. Tanī pat laikā Birze vizinājās automobiļos kopā ar iespaidīgiem čekas vīriem un ir pat kādu laiku, pēc Lokarta lietas atklāšanas, arestēts, jādombā gan, tikai formas un maskēšanās nolūkos.

Cietumā Birze piepeši pārvērties par sirsniņu vācu draugu. 1918. gada rudenī šis pats Birze rīkojas kā provokators un latviešu tautas nodevējs. Latvijas pagaidu valdība viņu arestē. Izkratot viņa drēbes, atrod dokumentus ar Ļeņina, Trocka un Džeržinska parakstiem, kas pavēl visām padomju iestādēm sniegt biedram Birzem vislielāko palīdzību. No cietuma viņš izbēg, uzpirkdams sargus. Bermonta dienās Birze, kā Bermonta-Avalova pilnvarots delegāts, ierodas Rīgā sarunām ar Latvijas pagaidu valdību par pēdējās padošanos Bermonta bandām. Lai gan arī šoreiz viņu arestē, viņš atkal izbēg. [..]

Jāsecina – Erdmanis-Birze bija viens no vācu Ģenerālštāba izlūkiem, kuru darbību Krievijā noteica minētais Rauša-Ļeņina-Trocka līgums.

Šādā sakarībā nepārsteidz Staprāna pēdējā tikšanās ar Erdmani 1919. gadā Liepājā pēc 16. aprīļa puča un Ulmaņa Pagaidu valdības krišanas. Staprāns atzīmē:

„Pilsētā dabūju zināt, ka Maijera policija un Niedras Kaŗa ministrijas Izlūkošanas nodaļa mani cītīgi meklē arestēt. Es zināju, ka mans galvenais meklētājs ir pazīstamais Erdmanis-Birze, kurš no Krievijas caur Vāciju bij ieradies Liepājā un tagad sastāvēja Niedras Kaŗa ministrijā, kā Operatīvās daļas priekšnieks, kuram bija padota arī izlūkošanas nodaļa. Ļoti interesējos satikt Erdmani un zināt, kamdēļ viņš tagad tik stipri noskaņots pret mani, kurpretim Maskavā viņš man daudzkārt bij izpalīdzīgs. Es izzināju Erdmaņa dzīvokli un pēcpusdienā ierados pie viņa, protams, bruņojies ar revolveri. Pēc sasveicināšanās es teicu Erdmaņam: „Jūs mani meklējat arestēt, te es esmu, – bet pamēģiniet tik mani arestēt.” Erdmanis bij ļoti neveiklā stāvoklī. Tad es viņu mēģināju pierunāt strādāt par labu Pagaidu Valdībai, bet Erdmanis izrādījās par noteiktu Niedras un vāciešu piekritēju un aizstāvi un nekādā ziņā nepadevās man. Tad mēs šķīrāmies un es mierīgi aizgāju.”[Staprāns, 134. lpp.]

Savā veidā situāciju izgaismo arī Viskrievijas *črezvičaiikas* priekšsēdētāja biedra latvieša Jēkaba Petersa taņīs dienās „Cīņā” un „Izvestijā” iespiestais paskaidrojums plkv. Brieža lietā. Peterss norāda, ka *črezvičaiika* jau ilgāku laiku sekojusi Brieža darbībai un arestējusi viņu tikai tad, kad rokā nākuši neapgāžami pierādījumi. Kā galveno pierādījumu Brieža lietā min pie Kerenska valdības ministra Ņikitina sievas atrasto pulkveža Perhurova (Savinkova organizācijas štāba priekšnieka. – *L. L.*) vēstuli, kurā Briedis bijis ieteikts kā veikls kontrrevolūcijas izlūkošanas vadītājs.

Vājš pierādījums, bet čekai jau derēja jebkāds, un lieta bija jānodara ātri un klusi...

Pēc daudziem gadiem Maskavā tika publicēta kpt. Pinkas atziņāšanās. Izrādās, Pinka bijis ar mieru izdot visu Savinkova organizāciju ar noteikumu, ka viņu atstāj dzīvu. No viņa čekai bija sīkas ziņas. Publicētajā materiālā gan konkrēti plkv. Briedis gan nav minēts. [Iz istorii Vserossijskoi Črezvičainoi Komissii 1917–21. Sbornjik dokumentov, Moskva, 1958. Citēts pēc – Dardzāns, II, 424.–427. lpp.]

Un nu varam mēģināt atbildēt uz jautājumu, kur Niedra ņēma baumas par plkv.-ltn. Ozola lomu plkv. Brieža nāvē. Loģiski spriežot – tas varēja būt tikai Erdmanis, kas viņam to iestāstīja. Erdmanim bija svarīgi novērst aizdomas no sevis. Kā jau teikts, Erdmanis bija piespēlēts Niedram par viņa valdības izlūkošanas priekšnieku. Visticamāk, par to bija parūpējušies vācieši. Erdmanis-Birze izmantoja Niedras naidu pret lieliniecismu un to, ka jau ulmanisti bija V. Ozolu izbazūnējuši kā „sarkano kara kungu” (rakstnieka Aleksandra Grīna izteiciens). Aiz tīrās atriebības par to bija gādājuši arī zociķi.

Kā veklam provokatoram un blēdim, turklāt esot tik svarīgā amatā, Erdmanim laikam gan nenācās grūti iestāstīt Niedram pasaciņu par pulkvežleitnanta V. Ozola saistību ar plkv. Brieža nāvi.

Izmantotā literatūra

- Bez pasūtīnājuma un cenzūras: Jura Plāķa un Ernesta Plāķa atmiņu grāmata. – Rīga, 2012
- Dardzāns, Pēteris. Dieva plaukstā: Latviešu vecā strēlnieka atmiņas, pārdomas, atziņas. – Čikāga: Autora izdevums. 1985.–1987.
- Daukšts, Bonifācijs. Kopveža Voldemāra Ozola kara gaitas un politiskā evolūcija. – R: LU Akadēmiskais apgāds, 2012
- Iz istorii Vserossijskoi Črezvičainoi Komissii 1917–21 / Sbornjik dokumentov. – Maskava, 1958
- Latvijas armijas augstākie virsnieki: 1918 – 1940. Biogrāfiska vārdnīca. – R: Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 1998
- Niedra, Andrievs Kā tās lietas tika darītas. – R: Latvju grāmata, 1943
- Staprans, Sergejs. Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules: manas atmiņas un dēkas no Krievijas revolūcijas un Latvijas tapšanas laikiem. – R: Ģenerālkomisijā pie Valtera un Rapas, 1928
- Pirmais Brieža nopratināšanas protokols 1918. gada 24. jūlijā. / „V.C. K”, P. Makincian, 1920. g., Maskava, latviski publicēts Kārļa Upīša grāmatā „Pulkvedis Fr. Briedis Golgātas gaitā”. 127.–133. lpp.
- Upītis, Kārlis. Pulkvedis Fr. Briedis Golgātas gaitā. – R., 1925
- Strēlnieka –s atmiņas // Žurnāls „Strēlnieks” 24/25/26/27